Ex libris
Petro Veblaičio

LIETUVIŲ MOKSLO DRAUGIJOS LEIDINYS.

M. BIRŽIŠKOS

LIETUVOS SUKILIMAS

1794 metais.

Kaina 2 m.

VILNIUS 1919
Bajevskio spaustavė

XVIII amžiuje apsilpusi del vidaus netvarkos Lietuvos ir Lenkų valstybė buvo išdraskyta stipresnių kaimynų. Kuone visa, o paskiau ir visa Lietuva atsidūrė po Rusijos jungu. Tačiau, prarasdama savo laisvę, ji mėgino prievartai pasipriešinti. Tai buvo garsusis 1794 m. sukilimas, kuris, prasidėjęs Lenkuose, išsiplėtė paskiau Lietuvon ir įtraukė kovon netik jos kariuomenę ir bajorus, bet ir baudžiauninkus-žmones.

Tiesa, nepavyko šalies nepriklausomybė prieš stipresniuosius priešininkus apginti, betgi jos garbė apginta: jie nebedrįso skelbti Lietuvą pačią sutikus svetimą jungą prisiimti. Antra vertus, šis pirmas sukilimas praskynė kelią antram bei trečiam ir apskritai atviram ir stačiam žmonių pasipriešinimui Rusų priespaudai, kuris neleido jai mus visiškai paglemžti ir surusinti.

1794 metų sukilimo vado Kasčiuškos vardas ir įvairūs jo nutikimai mūsų žmonių ilgai tebebuvo minimi. 1831 ir 1863 m. sukilimai vėliau juos išdildė iš mūsų atminties, kaip vėlei šių dviejų atsiminimas vis labiau nyksta, 1905 m. judėjimo ir šio pasaulinio karo atsitikimais temdomas. Pirmojo sukilimo nutikimus kiti jau painioja su vėlesniais žygiais, anąjį lyg ir visai pamiršę. Knygose terasime jį trumpai esant minimą.

Nemanau jį plačiau atpasakoti, tik norėčiau priminti bent vyriausius jo nutikimus. Šitoks priminimas, kaip Lietuvos visuomenė yra gynusi savo šalies nepriklausomybę, ypač mūsų metu, bus, tariuosi, suprantamas ir naudingas.

I. SUOKALBIAI.

1773 ir 1793 m. Rusija, susidėjusi su Prūsija ir Austrija, atsiplėšė sau iš Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos dideliausius, gudų ir rusėnų apgyventus plotus. Austrijai ir ypač Prūsijai teko didžiosios Lenkų dalys. Lietuva nustojo $^2/_3$ savo žemių ir $^3/_4$ gyventojų. Beliko jai arti 130 tūkstančių kv. varstų plotas, kurį sudarė Aukštaičiai su Vilniumi ir Žemaičiai—75 tūkst. kv. v. ir Gudija (Baltarusija) — arti 55 tūk. kv. v. Gyventojų ji turėjo 1 milijoną. Iš dviejų pusių galingųjų kaimynų, Prūsų ir Rusų suspausta, vienintėlę talkininkę ji Lenkus teturėjo, kurie tačiau, nustoję $^3/_4$ savo žemių, patys vos vos tekvėpavo, o pašonėje dar ir trečią stiprų priešininką, Austriją, turėjo: Lietuvoje ir Lenkuose stovėjo Rusų kariuomenė.

Niekas neabejojo, jog kaimynės valstybės progos telaukia, idant išsidalijus tarp savęs, kas dar buvo išlikę. Aišku tačiau buvo, jog visuomenė iš paskutiniųjų priešįsis pasiryžimams prieš jos laisvę.

Dar 1793 m. iš Žemaičių kilęs, bet Valuinėje apsigyvenęs dvarininkas Prozoras ruošė suokalbį prieš Rusiją, kurian tikėjosi įtrauksiąs visą Lietuvą. Suokalbininkai skyrė jį būsimojo sukilimo vadu. Vienas jųjų, Vilniaus pralotas Baužas, kuris kelioliką metų vėliau parašė ir išleido garsią knygelę apie lietuvių kalbą ir senovę, siūlė sukilus paleisti žmones nuo baudžia-

vų [1]). Ypač daug veikė Vilniuje artilerijos pulkininkas Jasinskis, kurio giminė atvykusi iš Lenkijos [2]), o jis gimęs Verkuose ties Vilniumi ir užaugęs pačiame Vilniuje, Lietuvai visas pritapo. Jis slaptai ruošė sukilimui neskaitlingą Vilniaus kariuomenę, taipgi žymiausius vietinius bajorus ir miestiečius.

Suokalbininkai prisiekė sukilti, sukilimo ženklą gavę. Jie rinko sukilimui žmonių, pinigų ir ginklų. Dėvėjo pilkus žaliomis juostelėmis apsiūtus rūbus, kokarda pažymėtus apskritus brylius, terbą ir kardą ar kitą kurį ginklą [3]).

Juo daugiau žmonių dėjosi suokalbin, juo sunkiau buvo slaptumas užlaikyti. Ši-tą susekusi Rusų valdžia suėme ir išvežė Rusijon kelis žymiausius suokalbininkus, tarp jų minėtąjį kun. Baužą (Černigovan) ir kitus. Ji buvo mėginusi ir Jasinskį suimti, bet šis, persp ėtas, pasislėpė; persitaisęs kaminakrėčiu, jis nekartą ir toliau apsilankydavo Vilniuje ir darbavosi [4]). Juo labiau reikėjo skubėti, jog Rusija spyrė Lietuvą (ir Lenkus) mažinti savo kariuomenę. 1794 m. iš kelių dešimčių tūkstančių Lietuvos kariuomenės belikę buvo vos apie 8 tūk. [5]),

---

1) L. Cieszkowski. Diariusz powstania Krakowskiego w roku 1794 (išsp. A. S. P. Dopolnienije ko swodnoj galicko-russkoj letopisi 1772 po 1800 g., II-ji dalis, p. 2).

2) H. Mościcki. Dzieje porozbiorowe Litwy i Rusi. I. 144. Tas-pats autorius sako dabar, jog J. gimęs 1759 m. Lenkų Kujavuose: Generał Jasiński (1917 m.), p. 3.

3) Iš St. Grabauskio atsiminimų — H. Mościcki. Dzieje, p. 149 — 150 Jasiński 114.

4) Mościcki, Dzieje 155.—Jasiński, 123.—Korzon, Kościuszko—biografija, II-sios laidos p. 314—315.

o vėliau šis skaičius dar labiau žadėta sumažinti.

Reikėjo tik kibirkšties, kad Lietuva ir Lenkai sukiltų. Toji kibirkštis buvo Lenkų kariuomenės dalies atsisakymas pildyti valdžios įsakymą—sumažinti savo skaičių. Tai buvo atviras pasipriešinimas, kuris parodė Rusijai, jog prieš ją ruošiamas yra sukilimas. Jos kariuomenė puolė maištininkų gaudyti ir versti kitas Lietuvos ir Lenkų kariuomenės dalis nusiginkluoti.

Tuomet suokalbininkų vadai, tarp jų ir Prozoras, parsikvietė iš užsienių garsų, iš Lietuvos kilusį ir Amerikos kovoje už laisvę jau pasižymėjusį generolą Kasčiušką ir pastatė jį vyriausiu sukilimo vadu [6]). Kovo 24 d. Kasčiuška atvyko senon Lenkų sostinėn Krokuvon ir rinkoje šis „nežinomosios pirm to giminės lietuvių bajoras“ [7]) kariuomenės ir gyventojų akyvaizdoje prisiekė kovosiąs iki tėvynei laisvę išgausiąs.

Savaitei praėjus, jis turėjo jau 4 tūkstančius kariuomenės ir 2 tūkstančių dalgiais apsiginklavusių žmonių-baudžiauninkų („dalgininkų“). Ties Raclavicų sodžiumi (netoli Krokuvos) balandžio 4 d. jis pasitiko Rusų kariuomenę ir per 5 valandas smarkiai ją sumušė. Ypač pasižymėjo paties Kasčiuškos vedami narsūs Lenkų dalgininkai. Nuo to laiko Kasčiuška vilkėjo valstiečio sermėgą.

Laimėjimas ties Raclavicais pagarsino Kasčiuškos ir sukilėlių vardą ir padrąsino visuomenę dėtis sukiliman.

---

5) Mościcki. Dzieje, 158.—Jasiński, 129.

6) Apie K.—1917 m. „Lietuvos Aido“ № 16.

7) T. Korzon, Historja nowoczesna. 1906 m., p. 259.

II. VILNIAUS SUKILIMAS.

Balandžio 16 d., tat dviem savaitėm vėliau po Raclavicų mūšio ir diena anksčiau už Lenkų sostinės Varšuvos sukilimą (balandžio 17 d.), sujudo Žemaičiai. Tą dieną bajorų ir kariuomenės vadai apskelbė Šiauliuose pradedą sukilimą, prisiekdino stovėjusį tenai raitelių pulką ir negaišiodami išsiskirtė po Lietuvos miestelius išmėtytos kariuomenės rinktų. Raseiniuose, Panevėžyje, Šetoje, Jonavoje, Ukmergėje, Žiežmariuose kariomenė veik visa prisiekė kovosianti už savo šalies laisvę ir ištraukė Vilniaus linkui [8]).

Vilniuje stovėjo Rusų kariuomenė (apie 2 tūkst. ir apie 20 armotų [9]). Lietuvių kariuomenės tebuvo tenai vos apie 400 [10]). Nebodamas to, Jasinskis nutarė sukelti miestą ir išvaryti rusus. Tuo tarpu rusų vadas, kad ir perspėtas vyriausiojo Lietuvos kariuomenės vado (etmono) Kasakauskio, kuris buvo rusams atsidavęs ir tik ką Vilniun parbėgęs, ruošiamuoju sukilimu netikėjo ir jokių priemonių saugotis bei gintis nesiėmė.

Balandžio 22 d. vakare Jasinskis padalijo Vilniaus kariuomenę ir amatininkus keliais būriais, kurių kekvienam nurodė, kas daryti. Naktį pusę pirmos, tat jau balandžio 23 d. armotos šuviu buvo duotas sutartasai ženklas, visose bažny-

8) Mościcki. Dzieje, 159—161.—Jasiński, 131—133.

9) Dzieje, 161.,—Jasiński, 133.

10) Korzon. 265.—Jasiński, 133.

čiose ėmė skambinti, pasigirdo mušimas bugnan ir gatvėse pasirodė suokalbininkai, kurie puolė ginklų sandėlin (arsenalan) ginkluotis. Kariuomenė, amatininkai ir šiaip Vilniaus gyventojai keliose vietose išsyk užpuolė rusus, neleisdami jiems susirinkti vienon vieton.

Po kelių valandų kovos rusai buvo pergalėti. Daugiau nei tūkstantis jųjų, jų tarpe vadas-generolas ir apie 40 apicierių, įkliuvo sukilėlių nelaisvėn; jon pateko ir minėtasis Kasakauskis. Tačiau kitai pusei pavyko ištrūkti Vilniaus priemiestėn Paulenkon, nuo kurios kalno ji ėmė iš armatų šaudyti miestan. Patyrę, jog prieš juos iš kelių šalių traukia sukilusioji lietuvių kariuomenė, rusai sunaikino Vilniaus priemiesčius ir pasitraukė į Gardino pusę, kur stovėjo kita stipri rusų kariuomenės dalis [11]).

Vilniui nusikračius rusų, balandžio 24 d. „Lietuvių Tautos“ vardu vilniečiai prisiekė ant rinkos kovosią už savo šalies laisvę ir išskyrė Aukščiausią Lietuvių Tautos Tarybą, susidėjusią iš žymiausių Lietuvos bajorų. Aukščiausioji Taryba vyriausiu sukilimo vadu pripažino Kasčiušką, kuriam buvo Lietuvos kariuomenės vadu Jasinskis [12]). Ji įsteigė revoliucinį teismą sukilimo priešininkams sekti. Jo nusprendimu Vilniaus rinkoje viešai pakarta rusų šalininkas, etmonas Kasakauskis, jo brolis—Inplentų vyskupas Kasakauskis ir Vilniaus vyskupas Masalskis pakarti Varšuvoje, kurioje jie tuo metu buvo atsidūrę [13]). Taryba, toliau, rinko

11) Mościcki. Dzieje, 163—165.—Jasiński, 134—139.

12) Mościcki. Dzieje, 165—166, 176.

13) Ten pat, 168. W. Smoleński, Dzieje narodu polskiego. III. 186, 190.

aukų sukilimo reikalams, rūpinosi sukilėlių valgydinimu ir apginklavimu.

Tačiau visu svarbiausis jos darbas buvo dauginti sukilėlių kariuomenę ir šiaip ją stiprinti. Tuo tikslu ji, visų pirma, Vilniaus universito profesoriaus Gucevičiaus (Ūkmergės aps. Migonių baudžiauninko sūnus, garsus Vilniaus katedros statytojas) [14]) sumanymu sudarė Vilniaus miesto gvardiją, kurią vedė tas-pats Gucevičius; gvardijos ir šiaip sukilėlių spalvos buvo—mėlyna ir žalia. Tarybos pašaukti, vilniečiai pylė apkasus. Įtaisyta parako malūnas ir kanuolių dirbtuvė. Kanuolynės mūrams pataisyti apvertė plytas iš senųjų Pilies kalno bokštų ir mūrų, aiškindamiesi, jog būsią gražu rusams-belaisviams ardant tuos mūrus, kuriuos Gedimino laikais statę taip pat ir rusų belaisviai [15]).

Tam tikrais aplinkraščiais (universalais) kreipėsi Taryba į Lietuvos visuomenę, pranešdama apie įvykusį sukilimą, Vilniaus pavadavimą nuo rusų ir kitus laimėjimus ir ragindama ją dėtis prie sukilimo. Ji įsakė statyti kariuomenėn po vieną rekrūtą nuo 25 kiemų „dūmų“, taip pat po vieną laisvą raitelį nuo 25 akalicos bajorų kiemų [16]). Be to, kiek aprėpdama, ji ir šiaip ėmėsi kraštą tvarkyti. Norint geriau savo darbą atlikti, ji pasiskirstė jį tarp savo narių kuopomis (deputacijomis), kurių vyriausia (Slaptoji Deputacija) valdė visą kariuomenę ir Kasčiuškos teklausė [17]).

---

14) J. Bieliński. Uniwersytet Wileński. III. 190—192.

15) Dzieje, 178—179. Jasiński, 164—166. Gucevičius buvo Jasinskio draugas Vilniaus inženierių mokykleje — Jasiński, 164.

16) Dzieje, 177.

17) Ten pat, 186.

Gavę žinią apie Lietuvių Tarybos įsikūrimą, Varšuvos lenkai numatė tame Lietuvos norą pabriežti savo skirtinumą nuo Lenkijos. Kitų kurstomas, kad ir pats lietuvis, Kasčiuška irgi buvo priešingas šitokiam Lietuvos nusistatymui, kuris jo nuomonė, silpninęs sukilimui reikalingą Lietuvos ir Lenkų vienybę ir buvęs pavojingas pačiam sukilimo darbui [18]).

Taryba aiškinosi pripažįstanti vyriausią „abiejų tautų" (lietuvių ir lenkų) kariuomenės vadą Kasčiuškos valdžią, juo labiau, jog ir „lietuvių tauta didžiuojasi, būdama Tado Kasčiuškos tėvynė ir gimtinė". Ji betgi norinti savarankiškai tvarkytis, nes geriau pažįstanti savo šalį ir tautiečių pobūdį, tat ir tiksliau, negu toli nuo Lietuvos būdamas vadas, įstengsianti ją kurstyti ir vesti [19]).

Tačiau Kasčiuška nepasitenkino Tarybos paaiškinimu ir panaikino ją. Jis panaikino taip pat ir Lenkų Tarybą Varšuvoje. Jų vietoje jis įsteigė Varšuvoje Lenkams ir Lietuvai bendrą Aukščiausią Tautinę Tarybą, kurioje buvo ir Lietuvos atstovų, o Vilniuje Didžiosios Lietuvos kunigaikštijos Centro Deputaciją. Ton Deputacijon kaipo nariai ir pavaduotojai įėjo bemaž tie patys žmonės, kurie pirma buvo Lietuvių Taryboje, bet Deputacijos veikimas buvo daug labiau apribotas ir vyriausiojo vado priklausąs [20]).

Centro Deputacija įsikūrė birželio 10 d. ir veikė ligi-pat sukilimo galui.

---

18) Ten pat, 184, 188—189.
19) Ten pat, 185—188, 189—192.
20) Ten pat, 192—193, 217—219.

III. LIETUVIŲ TAUTOS TARYBA.

Kasčiuška, Jasinskis ir kiti labiau apsišvietę sukilimo vadai gerai numanė jog viena vyriausiųjų Lenkų ir Lietuvos pražuties priežasčių buvo bajorų luomo prisisavinimas sau visų politikos teisių, kitiems jų nėkiek nepalikus, miestiečių ir baudžiauninkų slėgimas, taip pat nekatalikų mažumos — reformatų ir stačiatikų persekiojimas. Jie numanė, jog netik negalimas yra ateityje bajorų valdžios viešpatavimas, bet ir pats sukilimo pasisekimas vien bajorais atsirėmus. Tat jie ir stengėsi įtraukti sukiliman netik kariuomenę ir bajorus, bet taip pat miestiečius ir baudžiauninkus, tuojau teikdami ar bent ateityje žadėdami jiems šiokių ar tokių teisių. Varšuvos kurpių Kilinskį Kasčiuška paskyrė Aukščiausios Tautos Tarybos nariu ir leido jam sudaryti amatininkų pulką, o Žemaičių žydui Berkui Joselevičiui (iš Kretingos), kuris tarnavo Kretingos savininkui vysk. Masalskiui, — Varšuvos žydų pulką. Šis Joselevičius su savaisiais pasižymėjo vėliau, gindamas Varšuvą nuo rusų. Visam jo pulkui ten žuvus, jis pats išbėgo Italijon, stojo į sudarytus tenai lenkų pulkus— legijonus, kovojo paskiau (1809 m.) Lenkuose su austrais ir krito mūšyje. Legijonų aficieriai ji persekiojo del jo kilmės [21]).

---

21) M. Kraushar. Berek Joselowicz (Wielka Encykl. Powszechna Ilustrow.), VII. 1892 m.

Viniorių stovykloje gegužės 2 d. Kasčiuška išleido įsakymą (universalą), kuriuo dvarininkai kiekvienam ūkininkui-baudžiauninkui, iš savo šeimynos davusiam vieną kareivį, turėję atleisti bent vieną baudžiavos dieną. Už kelių dienų, gegužės 7 d. Polaneco stovykloje jis išleido dar svarbesnį universalą valstiečių žemės priedermėms sutvarkyti ir jiems parūpinti valdžios ir teisių globos. Tuo universalu visiems valstiečiams buvo paskelbta laisvė ir teisė kiluotis kur kas nori, o jų dirbamoji žemė tuomet tesanti atimama, jei bus prirodyta, jog ūkininkas savo priedermių ponui nebus atlikęs, o šios priedermės — darbo dienos dvarui—esą pamažinamos. Be to gi valstiečiai esą ypatingoje valdžios globoje. Galutiną valstiečių ir ponų santykių sutvarkymą K. paliko vėlesniam laikui išrišti, jei sukilimas pavyks ir įsikurs teisėms spręsti įgaliotoji valdžia [22]).

Aukščiausioji Lietuvių Tautos Taryba (vėliau ir Centro Deputacija) veikė toje pat pakraipoje. Išleisdama nemaža visokių įsakymų lenkų kalba, ji pripažino reikalinga, kreipiantis į valstiečius, vartoti jų prigimtąją, vadinasi, lietuvių kalbą. Tuo metu tatai buvo nepaprasta naujiena!

Kiek atsišaukimų ta kalba buvo jos išleista, nežinia [23]). Šiuo tarpu du jų tėra žinomu, balandžio 30 ir gegužės 15 d.

Balandžio mėn. „acišaukimą“ „Roda naididžiausia naradaus Lietuvos unt visus gaspadorius, katrie gyvena ulyčios ir miesteliuos unt žemės

22) Korzon. Kościuszko—biografja, p. 319—323.

23) Vienas jųjų, gegužinis, turi Nr. 12, bet rasint bus tai tik lenkiško oryginalo numeris, o daugiau numerių nebus buvę?

Lietuvos“ pradeda šiais žodžiais [24]): „Vaina strošna Lietuvai! Maskoliai mums ją pirm dviejų metų užsakė, zdraičiai tėvykščios ją įvedė, slabastė su nevėrnaste mūsų sulančyta buvo pritlumyta; dabar prispaudimas ir nevalia strošna primusija mus iš sunkios nevalios atsistot drusiai ir jos neprietelius išgurdint... Mūsų karalystės jau Krakavas, Varšava ir Vilnas čysti nuo maskolių: jau visus išpiovė drusi mūsų žalnieriai, tų miestų žmonės ir artimųjų ulyčių gaspadoriai... Jūs, artojai-broliai, pabaikit tą vieną drusiai, kurią žalnieriai, bajorai ir mieščioniai pradėjo atvažniai“.

„Pameskim uvožioti ant rožnasties stonų: žmonės esma visi lygūs, bo visi ant tos pačios žemės gyvenam!., Ratavokimes kaip kas gali, ginkim gyvenimą savo kožnas! Tėvus, brolius ir sūnus jūsų nemielaširdingas maskolius mučija, kamoja ir užmuša... Motinas jūsų, seseres, mergas ir prietelkas tironiai žalnieriai išveda, tusa ir mučija!.. Vaikus jūsų ir kūdikūs kuamažiausius ant dzidų pikti kazokai nešioja ir drasko!.. Pažariai ir ugnios strošnos iš visų šalių: degina maskoliai ulyčias, miestus, miestelius ir karčiamas, plėšia ir ima!..“

„Ginkitės,žmonės, nuog neprietelių tėviškės mūsų, gyvenimą jūsų imt norinčių, kaip jums prisako prova notūros.... Žmonės visi ir artojai — jūs, broliai mūsų, kurių su krauju (ir) prakaitu išdirbta žemė cielai karalystei duoda žyvnastį — imkite iš tarp savęs macnius vaikelius, duokit aniems strielbas į rankas, dzidas, dalgius, bardišiais apsvadintus ir ką tiktai galit rasti, ant užmušijimo savo neprietelių. Įsiklauskite, kuriuo keliu ir par kokį krūmą, upę,

24) Rašybą ištaisau.

tiltą, kamšą eima neprietelių, užleiskit medžiais kelius, deginkit iš visų šalių mišką... Tegul prapul neprietelius akrutnas! — ne gailėkites kraujo jūsų tironų, kurie namus dagioja, o vaikus nekaltus kamoja ir užmuša".

„... Palikit namuose abo krūmuose užslėptus tuos tiktai, kurie galit išdirbt žemę ir užsėt dirvas... Del Dievo ginkit ir ratavokit savo tėviškę! Vieni achatnikus siųskit ant balso vaisko mūsų karalystės, kursai... su pamaciu Dievo Vilnuj... mums jau vartus pirmos valnasties atvėrė ir konstitucįją trečios dienos mojo, kuri jums svabadą ir valnastį ustanavijo [25]), sugrąžinti pastanavijo. Kiti namuose, dvaruose likitės ir lančykitės su bajorais-šlachtais atvožnais, o klausydamis viršenybės, su parėdku ir baime Dievo užšokit kelią neprieteliui, kur tiktai galit..."

„Dievas yra su jumis, broliai mieli, sprova mūsų gera—valnastį mumis duoda, o neprieteliai norėjo mums išplėšti, parėdko gero žemėj mūsų neprileido, ponus gerus ir nekaltus į nevalę ima ir tojemnai išveža, žalnierius mūsų išgainioti, ir strielbas ir šobles atimti nori, puškas užgriebti ir skarbą cielą... Žemę musų be vainos ir nekaltai atėmė..."

„Ratavokitės, broliai! Ginkitės, gaspadoriai!.. Ginkitės nuog pagonų neprietelių!.. Valnastis ir mielas pagyvenimas jumis ir vaikams jūsų yra prigatavota... Jau paskutinis dabar yra terminas ir čiesas ar mušantiems gyventi vieroj šventoj su

---

25) Lenkų ir Lietuvos seimo Varšuvoje 1791 m. nutarimai valstybės tvarkai pagerinti.

valnaste, arba nemušantiems prapulti su mūsų karalyste ir su šlove..." [26])

Gegužinis „Vyresnybės, arba Rodos šio čieso Lietuvos prie vyresniausios visų Lenkų ir Lietuvos vaisko Tadeušo Kasčiuškos galvos" atsišaukimas pakartoja jau žinomąjį K. „apznaimijimą" iš Viniorų stovyklos. Juojuo K. aiškina pražudžiusią Lenkus „nezgadą", kuomet „vieni norėjo prasčiokams valnastį duoti, kiti buvo priešingi, traukdami nuo dienos liki dienos del savo turto, o kitiems užvydėjo ir del to ne gailėjo, norint visi būtų nevalioj maskoliaus".

„. . . Maskoliai storojas apieškoti prasčiokus, kalbėdami aniems, jog ponai juos suvadžioją, sako aniems, kaip yra suspausti, ir prižada anus išvalninti. Tą kalbėdami, ima anuos su savimi rabavoti dvarus, ... rėda (juos) maskoliškais drabužiais žalnieriškais..." O tuo tarpu „dabar nieko nenorim, kaip tiktai išeiti iš nevalios maskolių ir prigrąžinti valnastį visiems", tuomet gi „valia bus visiems, kokias aprinkti provas ir kokių klausyti..." K. reikalauna iš „ponų, jų komisorių ir ekonomų", kad šie kareivių—sukilėlių šeimynoms palengvintų baudžiavos ir dideliai storotųsi apie „apgynėjų žemės" žmonas, našles ir vaikus. „Tokiu spasabu žmonės atvažnesni turėsis su mumis ir neduosis pergalėti savo neprieteliams".

Be lietuviškųjų atsišaukimų, Taryba išleido dar lenkų ir lietuvių kalbomis Vilniaus praloto, vė-

---

26) J. Luckevičius. Aukščiausios lietuvių tautiškosios Tarybos atsišaukimas 1794 m. (1911 m. „Lietuvių Tautos" — kn. II, dal. I—p. 127—129).

27) Archiv Vilenskago generalgubernatorstva, 1870 m. II-sis tomas, I-ji dalis, p. 144—147.

liau Vigrių (Seinų) vyskupo Mykolo Karpavičius „Kozonių ant gailingo atprovijimo pagrabo už tuos abyvatelius, kurie dienoj pasikelimo mūsų žemės Vilniuj, taipogi ir gindami neprietelius savo živatą atvožniai už valnastį ir savo žemę pabengė". Pamokslo uždavinys— išaiškinti, jog „nėr didesnės šlovės kaip už savo žemę žūti ant pleciaus", tat „ratavokim žunaučią mūsų žemę, muškimės atvožniai už kraują mūsų, už namus mūsų, už bažnyčias ir šventybes mūsų ponystės", sekdami „naujuoju Gedeonu. ... nuo Dievo mums duotu Tadeušu Kasčiuška". Šį pamokslą turėjo „kunigai, asablivai klebonai žmonėms visur apsakyti" [28]).

Kunigai, kurių vyriausiu Vilniaus vadu, pralotu Baužą ir Karpavičių, jau esame pažinę, ir bajorai, išskyrus Rusijai parsidavusius, uoliai ragino žmones dėtis sukiliman. Kiti jųjų, pavyzdžiui, Žemaičių rašytojas Klementas net dainą tam tikslui parašė, idant „kožnus žmogelis" „ratavotų savo vierą" ir „šalin varytų neprietelį iš savo žemės", norėdamas „žemaičius užlaikyti" [29]). Šioi daina išreiškia balandžio 30 d. atsišaukimo obalsius.

Nenuostabu, jog daugelis valstiečių, ypač žemaičių, stvėrėsi ginklo ir „žirgus pabalnoję", dainuodami „Padėk, padėk, pons Kasčiuška maskolių valioti", „prie vaisko pristojo" ir ištraukė pas „Vilniaus miesto žalias bromas" [30]). Ilgai dar tebeatminė žmonės „mužikų generolą", kuris žadėjo juos „išvalninti".

---

28) Kozonius ir t.t., išl. 1794 m., žemaičių tarme.

29) M. Biržiškos Antanas Klementas, p. 22—23.

30) M. B—kos 1794 metai ir Kasčiuška mūsų dainose (1917 m. „Liet. Aido" „Laisv. Valandos" Nr. 2).

IV. KOVOS DEL VILNIAUS. VILNIAUS PUOLIMAS.

Išvarę rusus iš Vilniaus, sukilėliai stengėsi paimti į savo rankas Nemuno upyną, tuo būdu ankštai sueiti su Kasčiuškos lenkų kariuomene ir, išplėtus sukilimą ne tik Aukštaičiuose ir Žemaičiuose, bet Gudijoje ir net Rusijos jau įjungtose dalyse, palengvinti Kasčiuškai galutinai sumušti rusus. Tačiau nepavyko sukelti didžiumos gyventojų, o gudų baudžiauninkai visai neatsiliepė kurstomi. Ir tarp pačių sukilimo vadų nebuvo sutarties, o rusams suskubus sustiprėti ir gavus paramos iš Prūsų, sukilėliams nepavyko savo sumanymų įvykinti ir prisiėjo tenkintis šiokiais-tokiais laimėjimais, šiuo ar tuo garsesniu žygiu.

Vilnių nuo rusų paliuosavus, visųpirma reikėjo rūpintis kuotoliau juos nuo Vilniaus nustumti ir neleisti, kad jie sustiprėtų ir grasytų šalies sostinei. Pasitraukusi iš Vilniaus rusų kariuomenė rišosi su išmėtytais šen ir ten rusų pulkais ir, atsirėmusi Gardino bei Minsko kariuomene, visą laiką buvo Vilniui pavojinga. To delei kelioms dienoms tik praėjus, kai iš Vilniaus išvaryta rusai, Vilniaus ir iškitur suėjusiai sukilėlių kariuomenei teko jau miesto apylinkėse su jais susiremti. Ties Nemenčinu (tris mylios nuo Vilniaus, ant Neries), ties Polenais (apie Ašmeną) įvyko pirmieji susirėmimai, kuriuose tačiau lietuviai kad ir įveikė ru-

sus, bet sumušti jų nesumušė ir nedrįso jų toliau stumti [31]).

Vyriausioji sukilėlių stovykla buvo Ašmenoje. Ištenai jie po kelių savaičių ištraukė Beržunos ir Nemuno linkui, sumanę paimti Minską ir sujudinti Gudiją. Tačiau rusai suprato jų sumanymą ir, sutraukę kariuomenės, budriai sergėjo tų dviejų upių liniją. Kad ir pavyko šen ir ten nuveikti rusai ir birželio mėn. pradžioje per Ivanios miestelį prisiartinti prie Minsko (buvo jau už kelių mylių nuo jo), bet sužinoję, jog rusai sustiprino savo kariuomenę, traukėsi atgal. Ties Vyšniavu (dabartiniame Ašmenos aps., netoli Krevės) stipri rusų kariuomenė juos pasivyjo ir sumušė. Lietuvių kariuomenė turėjo grįžti Ašmenon ir išsižadėti Minsko, o rusai pasiekė Smurgainius ir tykojo patogios valandos, idant užpuolus Vilnių [32]).

Šiuo metu jau aiškiai buvo apsireiškusi nesantaika tarp Lietuvos sukilėlių vadų-generolų ir jų nenoras kits-kito klausyti bei remti. Aukščiausios Lietuvių Tautos Tarybos paskirtas vyriausiuoju kariuomenės vadu ir Kasčiuškos pakeltas generolu Jasinskis buvo aiškus respublikos šalininkas ir didžiumai bajorų perdaug smarkių pažiūrų,kaip dabar kad pasakytume—„kairysis“. Tad bajorų vadai raštais ir per tam tyčia Varšuvon siunčiamus žmones skundė jį Kasčiuškai. Šis, nenorėdamas bajorų atstumti, birželio pradžioje jo vieton paskyrė kitą vadovą, gen. Vielgorskį.

V. paskyrimas bajorams labai patiko, bet generolui neapreiškus tinkamo vadovui gabumo ir sumanumo, šie veikiai prie jo atšalo. Kariuomenė

31) Mościcki. Dzieje, 181—182. Jasiński, 170—172.

32) Dzieje, 203—206.

ir Vilniaus gyventojai juo nepasitikėjo, bevelydami Jasinskį. Šis nusilenkė įsakymui ir pasitenkino paliktuoju jam dalies kariuomenės vedimu; su jąja jis birželio 26 d. ties Salomis (netoli Ašmenos) smarkiai susirėmė su rusų kariuomene. Matydamas Vielgorskio nesumanumą, jis nusiminęs apleido Lietuvą ir išvažiavo Varšuvon. Vėliau ir Kasčiuška įsitikino Vielgorskis netikus sukilimui vesti ir rugpiūčio pradžioje skyrė kitą generolą, Makranauski, bet šiam jau nebeteko nė Vilnius pasiekti [33]).

Dar pusę liepos mėn. rusai, kurie, Jasinskį atmušę, Salose tebestovėjo, mėgino Vilnių paimti. Mat, jie patyrė Vielgorskį nedaug kariuomenės Vilniuje palikus. Liepos 19 d. nuo pietų pusės jie užpuolė Užupio, Aušros Vartų ir Stepono priemiestes. Miesto valdyba (magistratas) ir turtingieji gyventojai išbėgo užnerėn — Šnipiškio priemiestėn. Rusai buvo jau įsiveržę Užupin ir Aušros Vartų priemiestėn ir iš kelių šalių šoko prie mūrų, stengdamiesi įsilaužti pro vartus, bet buvo atmušti. Kitą dieną jie vėl užpuolė miesto mūrus ir kazokai buvo jau besiveržią pro Aušros Vartus, bet pryšakyje jų jojančiam gen. Dejevui kritus nušautam, pasitraukė nuo mūrų, ir gynėjai suskubo vartus vėl užtrenkti. Tuo tarpu artinosi ir Vielgorskis, kuris išgirdęs apie rusų užpuolimą, skubėjo miesto išvaduotų. Jo pasiųstasis pryšakin nedidelis kariuomenės pulkas per Panerių kalnus ir Paulenkos priemiestę atbėgo miestan ir netikėtai užpuolė rusus. Rusai turėjo pasitraukti nuo Vilniaus [34]).

---

33) Ten-pkt, 214—217, 238—243, 247—252.

34) Ten-pat, 243—246.

Po trijų savaičių rugpiūčio 11 d. rusai, sutraukę daugiau kariuomenės, vėl Vilnių užpuolė. Lietuvių kariuomenė, kuri jį gynė, nebuvo už juos mažesnė. Tačiau jos pryšakyje stovint menkam generolui Chlevinskiui, ji po trijų kovos valandų turėjo užleisti rusams aplinkinius kalnus, nuo kurių jie iš kanuolių ėmė smarkiai mušti miestą. Nesitikėdama apgįsianti miestą, ji per Žaliąjį Tiltą išėjo užnerėn, o ant rytojaus (rugp. 12 d.) Vilnius atidarė vartus rusams [35]).

Lietuvos sukilimui tuo užduota didžiausis smūgis, kuris nusprendė jo tolesnį likimą. Jos kariuomenė atskirta nuo Lenkų. Aiškus buvo ir Žemaičių likimas, kuriuose sukilimas, kaip matysime, buvo plačiai išsikerojęs ir rusams nevieną kirtį sukirtęs. Apie Lietuvos paliuosavimą nebuvo ko nei svajoti, juo labiau, jog ir Lenkuose sukilimui nekaip tevyko.

---

35) Ten-pat, 256—257.

V. ŽEMAIČIŲ KOVOS.

Lietuvos sukilime ypač pagarsėjo žemaičiai. Vieni jųjų pateko, kaipo ponų pastatytieji rekrūtai ar savo ruoštu, į kariuomenės pulkus, o kiti, kaip kad šaukė juos balandžio 30 d. atsišaukimas, apsiginklavę ragotinėmis, dalgiais ir kirviais, savaip grūmėsi su rusais, neleido jų į miestus ir kaimus, ėmė nelaisvėn ir šiaip kur galėjo, padėjo savaijai kariuomenei [36]).

Žemaičių kariuomenė ir sukilėliai keliose vietose mušėsi pakuršėje su rusais, kurie nuo Bausko pusės (Kurše, arti Panevėžio aps., Mūšos ir Nemunėlio santeklyje) sergėjo Kuršo sieną, kad žemaičiai jin neįsiveržtų ir nesukeltų kuršininkų prieš rusus. Ties Žagare, Joniškiu (Šiaulių aps.), Biržiais, Joniškėliu, Pušalotu, Panevėžiu ištiko susirėmimų, kuriuos mūsiškiai dažniausiai laimėjo [37]).

Tuo padrąsinti, jie ryžosi įvykinti savo sumanymą—įpulti Kuršan ir iššaukti sukilimą. Tatai sumanė atvykęs iš Vilniaus Aukščiausios Tarybos narys Vavreckis, kuriam pritarė ypač Telšių aps. sukilėlių vadas Vaitkevičia.

Vaitkevičia pamėgino išpradžių prasiveržti Liepojon pro šen ir ten pasirodančią rusų kariuomenę ir parsigabenti iš tenai ginklo, kurio stigo žemaičiams. Tuo tikslu jis pastatė sargybą tarp

36) Ten-pat, 190.

37) Ten-pat, 207—208, 210.

Palangos ir Klaipėdos, kad neleistų rusams susižinoti su Prūsais. Susekęs susižinant jūros keliu, jis pastatė kelesdešimt laivų, kuriems pavyko pagauti Prūsų laivą ir iš Rygos pasiųstąjį į Prūsus rusą. Čia pasižymėjo Lūkošius Kalinauskis, kuris, pastebėjęs Prūsų laivą plaukiant, apginkluotas šoko jūron ir laivą paėmė nelaisvėn; iš to laivo sukilėliai pasiėmė 7 kanuoles. Tas-pats drąsuolis kiek vėlėliau vėl mėginęs tuo-pat būdu paimti rusų laivą, bet įkliūvęs nelaisvėn, iš kurios tačiau kažkokiuo būdu ištrūkęs, įstojęs kariuomenėn ir pakilęs joje karužuoju (vėliavininku) [38]).

Besaugodamas jūrą, Vaitkevičia pasiuntė Liepojon vos 100 kareivių beskaitantį pulkelį, kuris prašokęs pro rusus, gegužės 23 d. stojo ties miestu ir pareikalavo, kad miesto valdyba parduotų jam ginklo. Šioji buvo priversta sutikti ir pardavė 1200 šautuvų, 12 tūkstančių svarų parako, nemaž švyno ir kitokios reikalingos sukilėliams ginklo medžiagos. Tą pačią dieną atvyko keli šimtai žemaičių-vyrų, moterų ir vaikų, kurie pirktąją karo medžiagą ir ginklus pristatė Šėton [39]). Sukilėliai laimingai sugrįžo prie savųjų.

Vavreckis bijojo, kad Liepojos neužimtų rusų ar vokiečių kariuomenė, kuriai jis buvo persilpnas atsispirti, ir melste meldė iš Vilniaus pagalbos. Vilniaus vadovai pasiaiškino neturį žemaičiams liuososios kariuomenės pasiųsti, betgi reikalavo iš jų, kad mėgintų Kuršan įsiveržti.

Birželio 25 d. Vaitkevičia be kovų įėjo Liepojon, o po kelių dienų atvyko ir kiti žemaičių vadovai, Vavreckiu pryšakyje. Birželio 27 d. Lie-

38) Ten-pat, 227–228.

39) Ten-pat, 229.

pojos gyventojai prisiekė kovoti už bendrą Lenkų, Lietuvos ir Kuršo nepriklausomybę. Bajorai, be to, turėjo dar prisiekti, jog suteiks laisvę valstiečiams.

Vieni Kuršo dvarininkai-vokiečiai davė sukilėliams rekrūtų, o ir žmonės-latviai patys ėjo sukiliman. Daugelis tačiau baudžiauninkų nustojo ponams dirbę ir ėmė užpuldinėti dvarus. Išsigandę dvarininkai—vieni skubėjo Liepojon atvykti ir prisiimti sukilėlių globą, bet kiti bėgo prie rusų Bauskan.

Tūlą laiką rusai neėjo prieš Liepoją. Pagalios (pradžioje liepos mėn.) jų stipri kariuomonės dalis ėmė prie jos artintis. Išgirdę apie tai, sukilėliai apleido miestą, kurin kitą dieną (liepos 12 d.) įsigrūdo rusai. Miestas gavo užmokėti didelę bausmę pinigais, suimta daug įtariamųjų gyventojų, o bajorai padėjo rusams vaikyti besisukinančius apylinkėje sukilėlių būrelius.

Pastarieji, susirinkę kiek daugiau kariuomenės, liepos 24 d. vėlei prisiartino. Dvi dieni šen ir ten su jais rusai grūmėsi. Jų vadovui kritus, jie išleido Liepoją sukilėliams. Šie pirkosi joje, kiek radosi, ginklo, druskos, geležies, Ventspylyje pasiėmė keles kanuoles, ir visa tai siuntė Lietuvon. Tuo-pat metu kita sukilėlių dalis susirėmė ties Saločiais (Panevėžio aps.) su du kart už juos stipresniais rusais ir kovą laimėjo.

Tačiau pradžioje rugpiūčio mėn. jie išgirdo pavojų Vilniui gresiant. Bijodami, kad puolus Vilniui jie būsią perdaug toli nuo vyriausiųjų Lietuvos sukilėlių būrių atsilikę, apie rugpiūčio 11 d. jie išėjo iš Liepojos [40]). Rugpiūčio 12 d., kaip žinome, rusai paėmė Vilnių.

---

40) Ten-pat, 229—237.

Garsiame mūšyje ties Liepoja, be kitų valstiečių, dalyvavo taippat mūsų rašytojo Daukanto tėvai ir dėdės. Motina, sako, buvusi atvežusi maisto kareiviams, laike mūšio gulėjusi griovyje ir girdėjusi pro savo galvą kulkas zinziant [41]). Iš tėvų pasakojimo, beabėjo, bus Daukantas savo „Senovės lietuvių-kalnėnų ir žemaičių būdui“ šitokį dalyką pasiėmęs:

„Paprastai traukdami į karę, (lietuviai) apvyžojo savo žirgus plaušomis nevien pačius, bet jų galvas ir ausis lig narių pirmųjų kojų, o lig kinklių pastarųjų, idant kelionėj nuo darganų ir lietų nepakriuštų ir nepagurtų. Tokiu dar senovės būdu išjojo žemaičiai 1794 m. kariauti po Liepoja, po Gruobinia, po Saločiais, ant žirgais namie augusiais ne plaušomis nuvyžtais, bet gelumbėmis apsiūtais, ką dar tarp senųjų šiandien kiekvienas tebminavojo“ [42]).

Tūlas anos gadynės lenkas tais žodžiais įvaizduoja žemaičių sukilėlius: „be vyrų, buvo tarp jų dar moterų ir vaikų; jie buvo apsiavę vyžomis bei naginėmis, apsirėdę senomis, dažniausiai apdriskusiomis sermėgomis, bet buvo drąsūs ir vikrūs, kuogeriausiai versdamies kuomenkiausiu ginklu“ [43]).

Šitokie savo išvaizda ir kalba lenkus stebinantieji Žemaičių kareivėliai prasiveržė pro rusus ir ištraukė per Lietuvą ir Gudiją Varšuvos linkui savo „mužikų generolo“ suremti, bet nebesuskubo. Tuojau tat paregėsime.

---

41) A. Janulaičio Simanas Daukantas, jo gyvenimas, darbai ir vargai (1913 m.), 12.

42) S. Daukanto Būdas (1845 m.), p. 188.

43) Mościcki. Dzieje, 265—266 (Starzeńskio žodžiai).

VI. SUKILIMO SILPNĖJIMAS.

Lenkuose tuo tarpu Kasčiuška, kad ir vokiečių bei rusų sumuštas ties Ščekocinais (nepertoli nuo Raclavicų, birželio 6 d.) ir jųjų apgultas Varšuvoje, bet nenustojęs ryšių nė su Lenkais, nė su Lietuva, abiejose šalyse sukilimą tebetvarkė. Sukurstęs sukilimą Prūsams priskirtoje Lenkų dalyje (Didžiojoje Lenkijoje, arba dabartiniame Poznaniaus krašte), jis beveik po 2 mėnesių apgulimo pradžioje rugsėjo mėn. privertė Prūsų kariuomenę nuo Varšuvos pasitraukti,

Su Lietuvos kariuomene jis palaikė ryšį Serakauskio lenkų pulkais, kuriuos jis dar pusę liepos mėn. išsiuntė Gudijon (dabart. Gardino gub.). Prie jų dėjosi ir gudų sukilėliai. Susijungė, pagalios, su jais ir dalis lietuvių kariuomenės ir sukilėlių (dalgininkų). Serakauskis mėgino išpradžių stumti Gudijoje veikiančią rusų kariuomenę, buvo net Slanimą pasiekęs, bet paskiau bijodamas, kad perdaug neatsiskirtų nuo Lietuvos ir Lenkų armijų, ėmė trauktis atgal, Brastos linkui [44]).

Lietuvos kariuomenė tuo tarpu, vis labiau rusų spaudžiama, traukėsi iš Kuršo, Žemaičių ir išpo Vilniaus. Idant kuriam laikui būtų sulaikyta rusų armija ir būtų leista lietuvių kariuomenei išsigelbėti, mėginta drąsiais ir netikėtais užpuolimais priešai klaidyti. Tuo tikslu Ukmergės, Ežerėnų ir Sven-

44) Ten-pat, 253—256, 266.

čionių sukilėliai buvo net Dvinsko tvirtovę užpuolę, o vienas Grabauskių, Stepas, su 2 tūkst. kariuomenės ir 5 kanuolėm per Vareną (Trakų aps.), Viją (Lydos aps.), Mikalajevą, Babruiską (Minsko gub.) įsiveržė rusų armijų tarpan. Nors jis pagalios buvo sumuštas ir pateko nelaisvėn, vis delto tūlam laikui rusus buvo privertęs atitraukti iškitur nemaž kariuomenės ir tuo palengvino sukilėlių traukimąsi iš Lietuvos [45]).

Trauktis tuo labiau reikėjo, jog baudžiauninkai, kurių daugelis išpradžių ėjo sukiliman, šiam nebevykstant ėmė jam priešais statytis. Žemaičiuose (Raseinių aps.), Vilniaus ir Suvalkų panemunėje (Alytuje, Prienuose), turbūt ir kitose vietose jie nebedavė rekrūtų, kėlė maištus prieš ponus, ginkluoti bėgo iš kariuomenės namo. Reikėję jie net ginklu malšinti [46]).

Amerikos lietuvių veikėjas Šliupas savo knygoje „Gadynė šlėktos viešpatavimo Lietuvoje“ pasakoja net štai ką: „paskilbus Kasčiuškos pergalei, ... visa beveik Žemaitijos liaudis, po vada vieno valsčionio, apskelbė nepriklausinga esanti ir apsiginklavusi, kirtosi per 4 mėnesius prieš sujungtas spėkas bajorų ir Maskvos. Tą judėjimą... apstabdė pergalė maskolių pas Meškuičius, netolymais Gruzdžių, remiamų daugelio Žemaitijos ponų priedvarinės kariuomenės. Žmogus, kuris tą maištą vedė, drauge su kitais septyniais mužikais, buvo teistas civilišskai-kariškosios komisijos ir visi tapo sučvertavoti Šiauliuose“ [47]).

---

45) Ten-pat, 258—260.

46) Ten-pat, 265.

47) J. Šliupo Gadynė šlėktos viešpatavimo Lietuvoje (1909 m.), p. 316.

Šiaip ar taip, sukilimas nyko, kariuomenė įro ir, jai besitraukiant, daugelis sukilėlių išbėgiojo. Kareiviams dažnai nebeturint ko pavalgius, ponai-generolai ir kiti apicieriai kortavo ir puotavo, vežėsi su savim savo žmonas karietose, puošėsi ir nekiek tesirūpino šalies likimu [48]). Nuvargę, nusiminę kareiviai nebeturėjo noro muštis ir nustojo klausęsi, taip jog patyręs apie tat, Kasčiuška liepė smarkiai bausti neklūsnuosius, o mūšyje žadėjo užpakaly kariuomenės statyti kanuoles, kurios turėjo šaudyti į begančiuosius [49]). Panašiai buvo ir lenkų kariuomenėje.

Vavreckio ir Giedraičio vedami Žemaičių sukilėliai traukė per Suvalkų užnemunę, Prūsų pasieniu. Kasčiuška buvo jiems įsakęs, kur galima, įpulti Prūsuosna ir imti tenai valstybines kasas, o iš gyventojų kontribucijas pinigais. Tačiau Prūsų kariuomenė budriai saugojo sieną, ir žemaičiams nepavyko K. įsakymas įvykinti. Su Lietuvos kariuomene jie susijungė tik apie Baltstogę (Gardino gub.) [50]).

Tarp Gardino ir Baltstogės susirinko visa išlikusi Lietuvos kariuomenė. Pietuose nuo jos veikė Serakauskis, prieš kurį ėjo garsus rusų vadovas Suvorovas. Serakauskis pasitiko jį tarp Kobryniaus ir Brastos; priverstas trauktis atgal, tarp Brastos

---

48) T. Korzon. Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta, II-ji laida, tom. VI. 218, 219.—Mościcki. Dzieje, 261.

49) Korzon, VI. 240, 242.

50) Mościcki. Dzieje, 265—266.

ir Bialos jis buvo Suvorovo pasivytas ir sumuštas. Tuose Serakauskiui nepasisekusiuose mūšiuose, be lenkų kariuomenės, dalyvavo ir keli lietuvių kariuomenės pulkai [51]).

VII. SUKILIMO GALAS.

Serakauskio pulkams ir Lietuvos kariuomenei beliko traukti į pietvakarius, į Lenkus Varšuvos linkui, rusų armijoms vis labiau juos suspaudžiant. Be tų, kurie priklausę Serakauskio kariuomenei, lietuviai buvo dabar padalinti dviem divizijom (dalim)—vieną vedė Vavreckis ir Giedraitis, o kitą Jasinskis. Viena ir kita pavyko atvesti Varšuvon; Jasinskio kariuomenė stojo Pragoje (Varšuvos priemiestė šiapus Vyslos, kuomet pats miestas randasi anapus upės), o anoji—užu Varšuvos, anapus Vyslos [52]).

Besiartinant Suvorovo armijai, Kasčiuška sten-

51) Ten-pat, 266—269.—Korzon, Wewn. Dzieje, VI. 215—216. Progai pasitaikius, nurodysiu, jog Mościckio pasakojimas apie 1794 m. sukilimą, pasibaigęs lietuvių kariuomenės pasitraukimu iš Lietuvos, kuone visomis smulkmenomis yra nurašytas iš Korzono Wewn. dzieje. Korzono Kościuszko taip pat kuone visa, kas yra bendra apie sukilimą, pakartoja iš tos pat knygos.

52) Korzon. Wewn. dzieje, VI. 227, 242—243, 304; Kościuszko, 421.

gėsi neleisti jai susijungti su Ferseno armija, kuri dalyvavo Varšuvos apgulime ir, Prūsų kariuomenei pasišalinus, pasitraukė į pietus. Ji buvo anapus Vyslos, ir Kasčiuška budriai dabojo, kad ji per upę nepersikeltų. Tatai betgi įvyko pradžioje spalių mėn.

Sukilimui grasė dabar didžiausis pavojus: Fersenui su Suvorovu suėjus, vargu bebūtų galima jiem atsispirti. Tad Kasčiuška pasiuntė kuogreičiausiai prieš Ferseną Serakauskio kariuomenę ir pats jon atvyko. Susirėmimas įvyko spalių 10 d. ties Macejovicais (pietuose nuo Varšuvos); jame dalyvavo ir kelių lietuvių raitelių pulkai (išviso pustrečiošimto žmonių). Jis pasibaigė tuo, jog sumušta sukilėliai ir paimtas nelaisvėn sunkiai sužeistasis Kasčiuška, Serakauskis ir kiti vadovai [53]). Fersenas susijungė su Suvorovu, sukilėliai nustojo garsaus vadovo ir nemaž žuvusios ar nelaisvėn įkliūvusios kariuomenės. Nuo Prūsų pusės grasė vokiečių kariuomenė. Apie sukilimo laimėjimą sunku buvo besvajoti.

Mėginta dar priešintis. Kasčiuškos vieton pašaukta Vavreckis. Papildoma kariuomenė naujais rekrūtais. Grumiasi su priešu, kur tik pasitinka. Tačiau tatai paskutiniai skęstančiųjų mėtymos. Prūsų ir rusų kariuomenė mušė ar ėmė nelaisvėn vieną po kitos lenkų ir lietuvių kariuomenės dalis. Dalis lietuvių kariuomenės, kurios buvo apie 700 tikrosios ir apie 1000 valstiečių-savanorių, įkliūvo Prūsų nelaisvėn [54]). Lietuvių ge-

---

53) Wewn. dzieje, VI. 244—245 ir kt., 272—273, 275, 285, 291—294.

54) Ten-pat, VI, 301—302.

nerolas Mejenas, besitraukdamas nuo Suvorovo nustojo $1^1/_2$ t. kariuomenės [55]). Suvorovo armija traukė Varšuvon.

Jos priemiestėje Pragoje, kuri pati pirmoji turėjo jam priešintis ir ginti sostinę, buvo $18^1/_2$ t. gynėjų, kurių tarpe, be 5 tūkst. miesčionių, 5—7 tūkst. lietuvių kariuomenės [56]). Lapkričio 4 d. naktį 3 val. Suvorovo armija užpuolė Pragos apkasus, o po 3 val. nė gynėjų, nė gyventojų nebeliko: kariuomenė krito ant vietos arba pateko nelaisvėn, nemaž nuskendo Vysloje, gyventojai—vyrai, moterys ir vaikai—išpiauta... Iš lietuvių kariuomenės krito Jasinskis ir kiti, Mejenas įkliuvo nelaisvėn [57]).

Po kelių dienų Suvorovas be kovos įėjo Varšuvon, o Vavreckis su lietuvių (Giedraičio) ir lenkų kariuomenės likučiais ištraukė Krokuvos linkui, nutaręs gintis iki paskutiniųjų, nors iš vienos pusės jį spaudė rusai, o iš kitos—vokiečiai. Pakeliui tačiau daugelis kareivių išbėgiojo, o likusieji nebenorėjo muštis. Pagalios apie Kielcų miestą, rusų apsuptas, o saviškių apleistas, lapkričio 19 d. Vavreckis pateko rusų nelaisvėn [58]).

Tuo pasibaigė sukilimas, kuriame lietuvių pusėje dalyvavo apie 30 t. kariuomenės, paremtos dar, nežinia kiek, sukilėlių valstiečių bei miestiečių, o lenkų 60 t. kariuomenės ir apie 40 t. valstiečių-sukilėlių [59]).

---

55) Ten-pat, 303.

56) Ten-pat, 242, 307—312; Historya nowoczesna, 296.

57) Hist. nowocz., 296—297; Dzieje wewn., 312—313.

58) Hist. nowocz., 298; Dzieje wewn., 315—316.

59) Dzieje wewn., lentelė 370 (105 — 164, 168, 169, 178—180).

Kaipo pasekmė nepavykusio sukilimo, buvo 1795 m. trečias, jau galutinis likusių Lietuvos ir Lenkų žemių išdraskymas. Prūsai reikalavo iš Rusijos, kad ši pripažintų jiems Žemaičius ir Kuršą [60]), bet šiaijai nesutikus, pasitenkino Varšuvos ir Balstogės sritimis, taippat ir visa Suvalkija. Austrija gavo pietinę Lenkų dalį, o Rusija—likusią Gudiją ir Lietuvą. Prancūzų imperatorius Didysis Napoleonas, sumušęs Prūsus, iš jų paimtųjų Lenkų ir Lietuvos žemių dalies 1807 m. sudarė Varšuvos Kunigaikštystę. Napoleonui pralaimėjus vėliau karą prieš susijungusias Europą valstybes (Rusija, Prūsai, Anglija), toji kunigaikštystė pateko Rusijos valdžion. Kartu su ją toje valdžioje atsidūrė ir Suvalkija. Tuo būdu visas buvusios Lietuvos valstybės plotas likosi Rusų valdžioje, kurioje išbuvo ligi-pat dabartiniam karui.

60) Hist. nowocz., 302.

Turinys:

I. Saokalbiai 4

II. Vilniaus sukilimas 7

III. Lietuvių Tautos Taryba 11

IV. Kovos del Vilniaus. Vilniaus paolimas . 17

V. Žemaičių kovos 21

VI. Sukilimo silpnėjimas 25

VII. Sukilimo galas 28